

MODELUL DE REGLEMENTARE A RĂSPUNDERII PENALE PENTRU ESCROCHERIE ÎN LEGISLAȚIA UNOR ȚĂRI EST-EUROPENE

Igor BOTEZATU

Catedra Drept Penal și Criminologie

The author conducts a thorough juridical-comparative analysis of the settlements referring the swindle, as stipulated in the legislature of the Ukraine and Bulgaria. The author concludes that the Moldovan criminal law is more flexible and better adapted to the current social reality, comparing to the Ukrainian criminal law. After tracing a parallel between the Criminal Code of Republic of Moldova and the Bulgarian one, regarding the swindle matter, the author considers that the Moldovan Criminal Code should include an incriminatory provision that would refer to the swindle related to insurance. As a model could serve the provision of art.213 of the Criminal Code of Bulgaria that refers to the responsibility for destruction, deterioration and annihilation of the insured good, view to fraud.

În Codul penal al Republicii Moldova (art.190) este definită noțiunea legislativă a infracțiunii de escrocherie: „Escrocheria, adică dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune sau abuz de încredere”. Totodată, la alin.(2) și (3) ale aceleiași norme sunt nominalizate circumstanțele agravante ale infracțiunii în cauză:

- repetat (lit.a) alin.(2));
- de două sau mai multe persoane (lit.b) alin.(2));
- cu cauzarea de daune în proporții considerabile (lit.c) alin.(2));
- cu folosirea situației de serviciu (lit.d) alin.(2));
- de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală (alin.(3)).

Cât de perfecte sunt prevederile autohtone, dedicate escrocheriei, putem constata prin comparație. Și numai în rezultatul acestei operații pot fi găsite soluții viabile de îmbunătățire a calității respectivelor prevederi.

În acest plan, vom începe prin a compara reglementările autohtone vizând fapta de escrocherie cu reglementările corespondente din legea penală ucraineană. În Codul penal ucrainean [1], răspunderea pentru escrocherie este prevăzută la art.190. Conform acestei norme, prin „escrocherie” se are în vedere dobândirea bunurilor străine sau a dreptului asupra bunurilor prin înșelăciune sau abuzul de încredere. La alin. 2, 3 și 4 ale normei date sunt prevăzute circumstanțele agravante ale escrocheriei:

- repetat; în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane; cu cauzarea de daune în proporții considerabile (alin.2);
- în proporții mari; pe calea operațiunilor ilegale cu folosirea tehnicii electronice de calcul (alin.3);
- în proporții deosebit de mari; de un grup criminal organizat (alin.4).

Comparând definițiile legislative ale noțiunii de escrocherie din Codul penal al Republicii Moldova și Codul penal ucrainean, putem observa că, în ultimul, obiectul influențării nemijlocite infracționale este cu un conținut mai larg. Astfel, în legea penală moldovenească acest obiect include bunurile altei persoane și coincide, după întindere, cu obiectul material al infracțiunii. Reieșind din prevederile Codului penal ucrainean, obiectul influențării nemijlocite infracționale a escrocheriei include bunurile străine (obiectul material) și dreptul asupra bunurilor (obiectul imaterial).

Prin „dreptul asupra bunurilor” trebuie de înțeles, de exemplu, dreptul de proprietate al persoanei asupra bunurilor ce-i aparțin (de exemplu, dreptul de moștenire a bunurilor). Dobândirea dreptului asupra bunurilor presupune obținerea de către făptuitor a facultăților proprietarului (posesia, folosința și dispoziția) [2].

Ar fi oare oportun să preluăm modelul ucrainean de concepere a obiectului influențării nemijlocite infracționale a escrocheriei? Este adevărat că, în asemenea ipoteză, ar fi diluată calitatea escrocheriei de a aparține de categoria sustragerilor. Căci, așa cum se susține pe bună dreptate în literatura de specialitate, „prezența obiectului material (nu și a celui imaterial – *n.a.*) ține de esența infracțiunilor săvârșite prin sustragere” [3]. În alt context, este de notat că, în conformitate cu art.149 CP RM din 1961, se prevede răspunderea inclusiv pentru însușirea dreptului asupra averii prin înșelăciune sau abuz de încredere. Deci, a existat un precedent legislativ, la care însă s-a renunțat încă în 1991. Aceasta nu înseamnă că s-a creat o lacună și că dobândirea dreptului asupra bunurilor prin înșelăciune sau abuz de încredere nu este susceptibilă de răspundere conform legii penale a Republicii Moldova. În situația dată, este aplicabil, după caz, art.196 sau art.352 CP RM.

În concluzie, considerăm că nu este cazul de a lărgi întinderea obiectului influențării nemijlocite infracționale după exemplul pe care ni-l oferă legiuitorul ucrainean.

Comparând listele circumstanțelor agravante ale escrocheriei din Codul penal al Republicii Moldova și Codul penal ucrainean, observăm coincidența deplină a acestora în următoarele cazuri:

- repetat;
- cu cauzarea de daune în proporții considerabile;
- de un grup criminal organizat.

Similitudinea se păstrează inclusiv în cazul circumstanței agravante „cu cauzarea de daune în proporții considerabile”. Or, potrivit notei 2 la art.185 „Furtul” din Codul penal ucrainean, în art.185, 186, 189 și 190 din acest act legislativ caracterul considerabil al daunei este determinat cu luarea în calcul a stării materiale a victimei și dacă i-au fost cauzate prejudicii în mărime de la o sută la două sute cincizeci venituri minime ale cetățenilor, nesupuse impozitării. În același timp, potrivit art.126 CP RM, caracterul considerabil al daunei pricinuite se stabilește luându-se în considerație valoarea, cantitatea și însemnătatea bunurilor pentru victimă, starea materială și venitul acesteia, existența persoanelor întreținute de ea, alte circumstanțe care influențează esențial starea materială a victimei. În plus, în doctrina penală se susține, în mod întemeiat, că „după parametrii cantitativi, exprimați bănește, marja mărimii considerabile a daunei se situează între limitele de 5 salarii minime și 500 unități convenționale de amendă” [4].

În fond, similaritatea circumstanțelor agravante „în proporții mari” și „în proporții deosebit de mari” poate fi constatată în cazul escrocheriei, atât în Codul penal al Republicii Moldova, cât și în Codul penal ucrainean. Totuși, nu putem trece cu vederea abordarea diferită de către legiuitor a aspectului tehnico-legislativ de agravare a răspunderii în situațiile respective. Astfel, răspunderea pentru escrocheria în proporții mari sau deosebit de mari este prevăzută în: alin. (1) sau (2) art.195 CP RM; alin.3 sau 4 art.190 din Codul penal ucrainean.

La art.195 CP RM se pare că trimiterea, care se face la art.186-192 CP RM, are scopul de a explica expresia „indiferent de forma în care a fost săvârșită”. În context, expertul Consiliului Europei, Vincent Coussirat-Coustere, menționează că art.195 CP RM nu conține decât o circumstanță agravantă pentru infracțiunile prevăzute la art.186-192 CP RM (inclusiv pentru infracțiunea de escrocherie); într-o asemenea ipoteză, această circumstanță nu ar trebui să figureze într-un articol separat, iar în Codul penal ar trebui să se determine exact care este corelația dintre această dispoziție și cele la care se face trimitere.

Suntem întru totul de acord cu această aserțiune. Iată de ce, recomandăm preluarea modelului ucrainean de concepere tehnico-legislativă a manierei de agravare a răspunderii pentru sustragerile (incluzând escrocheria) în proporții mari sau deosebit de mari. La concret, art.195 CP RM trebuie abrogat, iar la art.186-192 CP RM lista de circumstanțe agravante trebuie completată cu agravantele „în proporții mari” și „în proporții deosebit de mari”.

Există anumite deosebiri dintre circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane” (lit.b) alin. (2) art.190 CP RM) și circumstanța agravantă „în urma înțelegerii prelabile de către un grup de persoane” (alin.2 art.190 din Codul penal ucrainean).

În conformitate cu alin.2 art.28 din Codul penal ucrainean, infracțiunea se consideră săvârșită în urma înțelegerii prelabile de către un grup de persoane, dacă a fost săvârșită în comun de două sau mai multe persoane, care în prealabil, adică până la începerea infracțiunii, s-au înțeles despre săvârșirea ei împreună.

În contrast, agravanta „de două sau mai multe persoane” are o sferă de operare mult mai largă. În primul rând, potrivit Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor”, nr.23 din 28.06.2004 [5], existența înțelegerii prelabile între coautori nu influențează asupra calificării sustragerii, săvârșite de două sau mai multe persoane, dar trebuie luată în considerație la individualizarea pedepsei.

Așadar, răspunderea pentru escrocherie se agravează conform lit.b) alin.(2) art.190 CP RM, indiferent dacă între cele două sau mai multe persoane a fost stabilită o înțelegere prelabilă. Dacă această înțelegere a existat, pedeapsa aplicată va fi stabilită mai aproape de limita maximă a sancțiunii de la alin.(2) art.190 CP RM. Dacă înțelegerea prelabilă nu a existat, atunci pedeapsa aplicată va fi stabilită mai aproape de limita minimă a sancțiunii de la alin.(2) art.190 CP RM.

Circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane” presupune nu numai ipoteza săvârșirii escrocherii în coautorat (așa cum se prevede în Codul penal ucrainean). Se presupune și posibilitatea existenței altor două ipoteze: 1) săvârșirea escrocheriei de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu o persoană care nu întrunește aceste semne; 2) săvârșirea infracțiunii de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane care cu bună-știință nu este pasibilă de răspundere penală.

Din cele relatate, putem consemna flexibilitatea mai ridicată a legii penale moldovenești, precum și adaptarea ei mai bună la realitatea socială curentă, în comparație cu legea penală ucraineană.

În art.190 CP RM nu este menționată circumstanța agravantă care apare în alin.3 art.190 din Codul penal ucrainean: „pe calea operațiunilor ilegale cu folosirea tehnicii electronice de calcul”.

La tehnica electronică de calcul se raportează tehnica computerizată, cântarele electronice și alte asemenea dispozitive electronice [6].

Din această perspectivă, considerăm binevenită completarea art.190 CP RM cu o prevedere în care ar fi specificată agravanta nominalizată mai sus. Tehnica electronică de calcul, utilizată pe post de instrument al infracțiunii, lărgeste mult posibilitățile făptuitorului de a înșela victima sau de a abuza de încrederea ei. La moment, pericolul social sporit al unei asemenea modalități de escrocherie nu este luat în considerație de către legiuitorul nostru. În plus, ipoteza săvârșirii escrocheriei pe calea operațiunilor ilegale cu folosirea tehnicii electronice de calcul nu întotdeauna nimereste sub incidența concursului de infracțiuni prevăzute la art.190, pe de o parte, și art.259 („Accesul ilegal la informația computerizată”), art.260 („Introducerea sau răspândirea programelor virulente pentru calculatoare”) sau art.261 („Încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic”) din Codul penal al Republicii Moldova, pe de altă parte.

În Codul penal bulgar [7], infracțiunea, similară celei prevăzute la art.190 CP RM, se numește „Înșelăciunea”. Incriminării și sancționării acestei fapte îi este consacrată o întreagă secțiune – Secțiunea IV din Capitolul V „Infracțiuni contra proprietății” al Părții Speciale. Astfel, la art.209 din Codul penal bulgar este descrisă varianta-tip a infracțiunii de înșelăciune. La art.210 și 211 din același act legislativ sunt indicate circumstanțele agravante ale numitei infracțiuni. La art.212 și 213 din Codul penal bulgar se reglementează răspunderea pentru cazurile speciale de înșelăciune: înșelăciunea cu folosirea documentelor și, respectiv, înșelăciunea privind asigurarea.

În conformitate cu alin.(1) art.209 din Codul penal bulgar, prin „înșelăciune” se are în vedere inducerea în eroare sau menținerea eroarei acelei persoane, cauzându-i acesteia sau altei persoane un prejudiciu patrimonial, în scopul obținerii unui profit patrimonial.

La prima vedere, se pare că înșelăciunea, în accepțiunea legiuitorului bulgar, prezintă diferențe față de dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune, prevăzută la art.190 CP RM. Într-adevăr, conceptul de înșelăciune din legea penală bulgară este mai larg decât cel de dobândire ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune. Or, conceptul dat mai înglobează și ceea ce, potrivit art.196 CP RM, se numește „cauzarea de daune materiale proprietarului prin înșelăciune, dacă fapta nu constituie o însușire”. Așadar, legiuitorul bulgar a simplificat lucrurile, reușind să reunească, într-o singură componentă de infracțiune, atât sustragerea săvârșită pe calea înșelăciunii, cât și cauzarea de prejudicii patrimoniale prin înșelăciune dacă fapta nu constituie o sustragere. Nu putem afirma univoc că această poziție a legiuitorului bulgar este mai bună sau mai puțin bună decât cea urmată de legiuitorul autohton. Este vorba despre două concepții legislative diferite, aplicate într-un stat sau altul din considerente de politică penală. O formă atenuată a înșelăciunii este prevăzută la alin.(2) art.209 din Codul penal bulgar: „exploatarea erorii, a lipsei de experiență sau a lipsei de informare a unei alte persoane, cauzându-i un prejudiciu patrimonial, în scopul obținerii unui profit patrimonial”. Or, în acest caz, făptuitorul nici măcar nu menține eroarea victimei, deoarece aceasta – fiind un copil, un bolnav psihic, o persoană în stare de ebrietate etc. – se înșeală. Iar făptuitorul profită de acest prilej, pentru a obține un profit patrimonial în detrimentul victimei.

La art.210 din Codul penal bulgar sunt nominalizate următoarele circumstanțe agravante ale înșelăciunii:

- 1) făptuitorul se erijează într-o persoană cu funcție de răspundere sau persoană care acționează din însărcinarea autorităților publice;
- 2) în urma înțelegerii prealabile de către două sau mai multe persoane;
- 3) de către o persoană cu funcție de răspundere sau o persoană împuternicită ce-și folosește funcția sau atribuțiile;
- 4) repetat;
- 5) în proporții mari.

Prima din agravantele specificate mai sus nu-și are un analog în art.190 CP RM. Totuși, nu se poate susține că ipoteza respectivă nu-și găsește reglementarea în legea penală a Republicii Moldova. Astfel, conform art.351 CP RM, se stabilește răspunderea pentru uzurparea de calități oficiale, însoțită de săvârșirea pe această bază a altei infracțiuni. Când această „altă infracțiune” este escrocheria, calificarea se va face conform art.190 și 351 CP RM.

În mod vădit, agravanta „în urma înțelegerii prealabile de către două sau mai multe persoane” (prevăzută în legea penală bulgară) este mai aproape după conținut de agravanta „de două sau mai multe persoane” (prevăzută în legea penală moldovenească), decât de agravanta „în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane” (prevăzută în legea penală ucraineană).

Circumstanța agravantă „de către o persoană cu funcție de răspundere sau o persoană împuternicită ce-și folosește funcția sau atribuțiile”, din legea penală bulgară, are o întindere semantică mai largă decât agravanta „cu folosirea situației de serviciu” din legea penală moldovenească. Aceasta deoarece persoana împuternicită, ce-și folosește funcția sau atribuțiile – însă nu are nici calitatea de persoană cu funcție de răspundere, nici cea de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală – nu poate fi subiectul în cazul escrocheriei săvârșite cu folosirea situației de serviciu.

În același timp, conceptul „persoana cu funcție de răspundere”, utilizat în legea penală bulgară, are aceeași semnificație pe care o au laolaltă noțiunile „persoana cu funcție de răspundere” (art.123 CP RM) și „persoana ce gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală” (art.124 CP RM). Or, potrivit art.93 din Codul penal bulgar, persoana cu funcție de răspundere este acea persoană căreia, contra plată sau fără remunerare, permanent sau provizoriu, i se încredințează executarea:

a) obligațiilor de serviciu într-o instituție publică, cu excepția activității legate numai de îndeplinirea funcțiilor tehnice;

b) activității de conducere sau a activității legate de asigurarea integrității sau gestionării bunurilor străine într-o întreprindere de stat, într-o cooperativă, într-o organizație obștească, într-o altă persoană juridică sau într-o întreprindere individuală, ori a activității notarului privat sau a ajutorului notarului.

La art.211 din Codul penal bulgar sunt specificate alte trei circumstanțe agravante ale infracțiunii de înșelăciune:

- în proporții deosebit de mari;
- care reprezintă un caz deosebit de grav;
- care reprezintă o recidivă periculoasă.

Menționăm că, potrivit art.93 din Codul penal bulgar, prin „cazul deosebit de grav” se înțelege cazul în care infracțiunea, cu luarea în calcul a urmărilor prejudiciabile produse sau a altor circumstanțe agravante, mărturisește despre gradul excepțional de pericol social al faptei și al făptuitorului.

Datorită formulării prea vagi, nu putem susține completarea art.190 CP RM cu o astfel de noțiune. În legea noastră penală deja există o expresie similară – „urmări grave” – care a fost criticată just de către experții Consiliului Europei pentru imprecizia pe care o poate genera în procesul de calificare a infracțiunilor.

În conformitate cu art.212 din Codul penal bulgar, se prevede răspunderea pentru dobândirea ilicită a bunurilor imobile străine, în scopul însușirii acestora, prin folosirea documentelor, al căror conținut este neautentic, sau a unui document falsificat.

În Codul penal al Republicii Moldova, la calificarea faptei nu se ia în considerație dacă înșelăciunea constă în folosirea unui document falsificat sau se exprimă într-o altă formă. Iată de ce, sustragerea în rezultatul folosirii de către făptuitor a documentului, falsificat anterior de o altă persoană, urmează a fi calificată numai conform art.190 CP RM.

Conform art.35 din Legea Republicii Moldova cu privire la asigurări, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 15.06.1993 [8], asiguratul este obligat să întrețină bunul asigurat în bune condiții și în conformitate cu dispozițiile legale, în scopul prevenirii cazului asigurat. Însă, legea penală a Republicii Moldova nu conține vreo garanție expresă a executării acestei obligații. Din aceste motive, considerăm că Codul penal al Republicii Moldova ar trebui să cuprindă o dispoziție incriminătoare care s-ar referi anume la escrocheria legată de asigurare. Iar ca model ar putea evolua dispoziția art.213 din Codul penal bulgar, în care se prevede răspunderea pentru distrugerea, deteriorarea sau nimicirea bunului asigurat, în scop de înșelare.

Referințe:

1. Уголовный кодекс Украины / Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
2. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2005, с.381.
3. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, p.292.
4. Ibidem, p.290.
5. Buletinul Curții Supreme de Justiție. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
6. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий, с.382.
7. Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
8. Monitorul Parlamentului Republicii Moldova. - 1993. - Nr.12.

Prezentat la 13.03.2007